

M.A., 2019. *Demographic Headwinds in Central and Eastern Europe*. International Monetary Fund.

European Bank for Reconstruction and Development. 2019. *Transition Report 2018–2019*. London.

Feyrer, J., 2007. Demographics and productivity. *The Review of Economics and Statistics*, 89(1), pp.100–109.

Kalwij, A., 2010. The impact of family policy expenditure on fertility in western Europe. *Demography*, 47(2), pp.503–519.

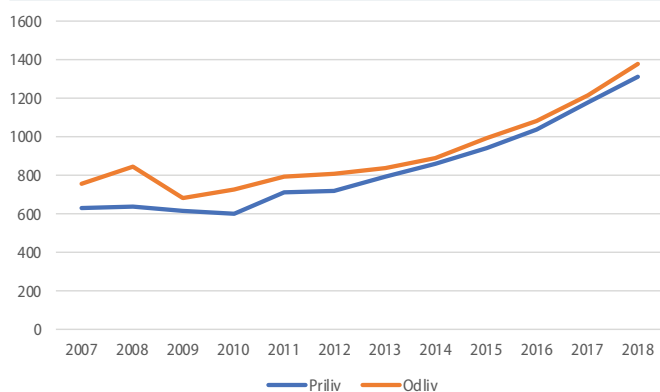
UN World Population Projections. Dostupno na: <https://population.un.org/wpp/>

Osvrt 2. Međunarodna konkurentnost srpskog turizma

Aleksandar Radivojević¹

U poslednjih 15 godina Srbija beleži pozitivne rezultate na međunarodnom tržištu turističkih usluga po osnovu većeg broja indikatora. Broj stranih turista povećan je 2,46 puta u prethodnoj godini u odnosu na 2007. godinu, dok je u istom periodu broj noćenja stranih turista porastao 2,48 puta². U istom periodu (2007–2018) ostvareni priliv od stranih turista povećan je za preko 2,1 puta (sa 630 miliona EUR na 1,3 milijarde EUR.³). Međutim, ni u jednoj od posmatranih godina Srbija nije zabeležila suficit u razmeni sa celim svetom, jer je odliv po osnovu odlaska turista iz Srbije van zemlje uvek bio veći od ostvarenog priliva (Tabela 1). Ipak, pozitivan rezultat je to što se deficit po osnovu razmene turističkih usluga sa svetom smanjuje.

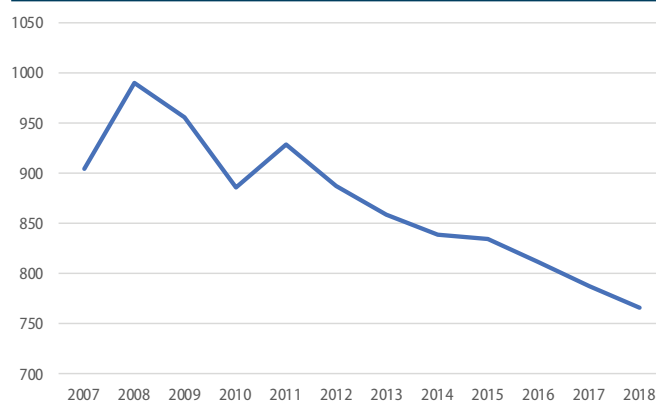
Tabela 1. Priliv novca od stranih turista i odliv po osnovu odlaska domaćih turista iz Srbije, u milionima EUR, 2007–2018. godina.

Izvor: NBS

Ovi podaci ukazuju na brži rast broja stranih turista od rasta ostvarenog prihoda od izvoza, što ukazuje na smanjivanje prosečne potrošnje po stranom turistu u Srbiji (Tabela 2), odnosno nedovoljan broj ili neodgovarajuću ponudu turističkih usluga u Srbiji.

Tabela 2. Kretanje prosečne potrošnje stranog turista u Srbiji, u EUR, 2007–2018. godina.

Izvor: Obračun autora na osnovu NBS i RZS podataka.

Analiza konkurentnosti srpskog turizma u ovom Osvrtu zasnovana je na Izveštaju o konkurentnosti putovanja i turizma Svetskog ekonomskog foruma. Prema ovom izveštaju Srbija zauzima 83. mesto od 140. zemalja koje izveštaj obuhvata. U odnosu na prethodni izveštaj, koji se odnosi na 2017. godinu, a u kojem je Srbija zauzimala 95. mesto (od 136 posmatranih zemalja u tom trenutku), ovaj rezultat predstavlja poboljšanje od 12 pozicija⁴. Poboljšanje od 12 pozicija ujedno je i najveće poboljšanje zabeleženo u ovogodišnjem izveštaju, a zanimljivo je da su isti rezultat uz Srbiju zabeležile upravo zemlje regiona, Albanija i Rumunija. Međutim, ukoliko posmatramo i procentualnu promenu u vrednosti indeksa možemo zaključiti da je prema ovogodišnjem izveštaju Srbija ostvarila najveći pomak u odnosu na sve posmatrane zemlje.⁵ U nastavku teksta umesto putovanja i turizma koristiće se termini turistički sektor koji je primerniji našoj terminologiji.

Ukoliko posmatramo period od 2007–2018. godine učešće turističkog sektora u BDP-u Srbije porastao je sa 1,6% na 2,4%, što ukazuje na rast njegovog značaja za domaću ekonomiju. Ovo je značajan rast ukoliko posmatramo trend kretanja učešća turističkog sektora u BDP-u uporedivim zemljama, koje se nalaze u Evropi i nemaju izlaz na more,

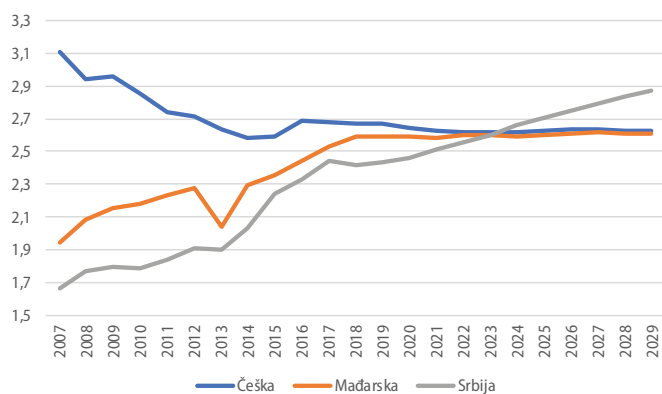
⁴ Srbija je ostvarila rast ukupne vrednosti indeksa konkurentnosti, od 0.2 poena, pa tako on iznosi 3.6 u 2019. u odnosu na 3.4 koliko je iznosio u prethodnom izveštaju.

⁵ Srbija je ostvarila procentualno povećanje indeksa od 7,2%, Albanija 6,9%, a Rumunija 5,2%.

¹ Fondacija za razvoj ekonomske nauke, Ekonomski fakultet
Koordinator istraživanja Svetskog ekonomskog foruma za Srbiju
² <http://www.stat.gov.rs/publikacije/publication/?p=12008>
³ https://www.nbs.rs/internet/cirilica/80/platni_bilans.html

kao što su Mađarska i Češka, koje ostvaruju ili sporiji rast ili pad. Prema projekcijama Svetskog saveta za putovanje i turizam očekuje se izjednačavanje učešća turističkog sektora u BDP-u u ove tri zemlje 2023. godine, nakon čega bi Srbija nastavila rast.

Tabela 3. Kretanje učešća turističkog sektora u BDP-u 2007-2018. godina i projekcije za period 2019-2029. godina, Srbija, Češka, Mađarska.

Izvor: World Travel & Tourism Council

Ipak, na svetskom nivou ovo učešće je preko 10% globalnog BDP-a, uz očekivano povećanje na 15% u narednih nekoliko decenija. Pored očekivanog rasta i činjenice da turizam predstavlja drugi najbrže rastući sektor na svetu, posle prerađivačkog, a pre informacionih tehnologija, finansijskih usluga i zdravstvene zaštite, dodatni značaj turizma jeste i već dokazana elastičnost u uslovima privrednih šokova, odnosno sposobnost brzog oporavka. Ukoliko Srbija želi da zauzme bitniju ulogu u ovom sektoru na međunarodnom nivou, i njegovom očekivanom rastu, pre svega mora da poboljša uslove konkurentnosti ovog sektora u Srbiji, koji doprinose privlačenju stranih turista i privlačenju investicija u ovaj sektor.

Razumevanje ostvarenog napretka Srbije na listi Svetskog ekonomskog foruma i mogućnosti budućeg napretka prema pojedinačnim indikatorima, kategorijama indikatora i globalnom indeksu konkurentnosti turističkog sektora podrazumeva razumevanje metodologije izrade izveštaja i rangiranja posmatranih država. Prema definiciji Svetskog ekonomskog foruma Indeks konkurentnosti turističkog sektora predstavlja „skup faktora i politika koji omogućavaju održivi razvoj ovog sektora, koji dalje doprinosi nivou razvoja i konkurentnosti države“. Treba naglasiti, da ovaj indeks ni u kom smislu ne daje ocenu privlačnosti zemlje kao turističke destinacije, već ocenu privlačnosti za ulaganje u turistički sektor u pojedinim zemljama.

Metodologija izrade Indeksa konkurentnosti turističkog sektora

Indeks ima za cilj da što veći broj zemalja rangira prema nivou konkurentnosti turističkog sektora i da iz godine u godinu prati kretanje ukupne konkurentnosti, pojedinačnih kategorija indikatora i pojedinačnih indikatora, u odnosu na druge zemlje i u odnosu na sopstvenu vrednost u prethodnim godinama. Da bismo mogli da shvatimo mogućnost indeksa da ispuni taj cilj pre svega moramo razumeti metodologiju izrade indeksa, kao i izvore i načine prikupljanja podataka.

Indeks konkurentnosti turističkog sektora računa se na osnovu rezultata 95 indikatora podeljenih u 14 kategorija: I Poslovno okruženje; II Bezbednost i sigurnost; III Zdravlje i higijena; IV Ljudski resursi i tržište rada; V Tehnološka pismenost; VI Prioritet turističkog sektora; VII Međunarodna otvorenost; VIII Cenovna konkurentnost; IX Ekološka održivost; X Infrastruktura vazdušnog saobraćaja; XI Infrastruktura zemljanog i lučnog saobraćaja; XII Infrastruktura turističkih usluga; XIII Prirodni resursi; i XIV Kulturni resursi i poslovna putovanja. Ovih četrnaest kategorija podeljeno je u 4 grupe: Podsticajno okruženje, Politike i uslovi poslovanja koji se odnose na turizam i putovanje, Infrastruktura i Prirodni i kulturni resursi (Tabela 4).

Indeks ocenjuje konkurentnost prateći 95 indikatora, koji definišu ovih 14 kategorija konkurentnosti, od kojih je 33 indikatora dobijeno na osnovu upitnika u okviru kog menadžeri velikih, malih i mikro preduzeća daju odgovore koji ukazuju na uslove poslovanja u zemlji u kojoj obavljaju delatnost. Ovakav vid prikupljanja podataka ima svoje mane, koje se pre svega odnose na mogućnost/nemogućnost svakog pojedinačnog menadžera da racionalno oceni stanje u okviru svih sfera poslovanja koje upitnik obrađuje. Dodatno, menadžeri ocenjeno stanje moraju da stave u međunarodni kontekst i rangiraju ga u odnosu na sve zemlje sveta. Drugi deo podataka Svetski ekonomski forum uzima iz zvaničnih statistika relevantnih međunarodnih institucija (Svetska Banka - WB, Međunarodna organizacija rada - ILO, Svetska zdravstvena organizacija - WHO, Ujedinjene Nacije - UN, Organizacija za hranu i poljoprivredu - FAO, i dr.). Nedostaci prikupljanja podataka putem upitnika i u nekim uslovima upoređivanja istih podataka zvanične statistike, ali u različitim godinama za različite zemlje, svesno su prihvaćeni u cilju stvaranja indeksa koji obuhvata dovoljan broj indikatora kako bi se definisala konkurentnost turističkog sektora uz uslov da ti podaci budu međunarodno uporedivi za veliki broj zemalja. Ono što je velika prednost izveštaja jeste to što izveštaj pored vrednosti indeksa za sve posmatrane zemlje, i na osnovu toga prikazanog ranga, prikazuje podatke o

Tabela 4. Kompozicija Indeksa konkurentnosti turističkog sektora

Indeks konkurentnosti putovanja i turizma			
Pod-indeks Podsticajno okruženje (25%)	Pod-indeks Politike i uslovi poslovanja (25%)	Pod-indeks Infrastruktura (25%)	Pod-indeks Prirodni i kulturni resursi (25%)
I Poslovno okruženje (20%)	VI Prioritet putovanja i turizma (25%)	X Infrastruktura vazdušnog saobraćaja (33%)	XIII Prirodni resursi (50%)
II Bezbednost i sigurnost (20%)	VII Međunarodna otvorenost (25%)	XI Infrastruktura zemljanog i lučnog saobraćaja (33%)	XIV Kulturni resursi i poslovna putovanja (50%)
III Zdravlje i higijena (20%)	VIII Cenovna konkurentnost (25%)	XII Infrastruktura turističkih usluga (33%)	
IV Ljudski resursi i tržište rada (20%)	IX Ekološka održivost (25%)		
V Tehnološka pismenost (20%)			

Izvor: Prikaz autora na osnovu podataka preuzetih iz *Travel & Tourism Competitiveness Index 2019*.

*Oznake u zagradi odnose se na učešće rezultata kategorija u rezultatima odgovarajućih pod-indeksa, kao i rezultata pod-indeksa u ukupnom indeksu.

vrednosti i kretanju svih pojedinačnih indikatora koji ulaze u obračun indeksa.

Kao što je već navedeno, više od trećine varijabli koje čine indeks dobija se na osnovu rezultata ispitivanja mišljenja top menadžera. Pitanja ankete su zatvorenog tipa, zasnovana na Likertovoj sedmostepenoj skali⁶, pa se tako podaci koji se dobijaju iz sekundarnih izvora konvertuju u sedmostepenu skalu kako bi se omogućila agregacija varijabli dobijenih iz sekundarnih i primarnih izvora. Sekundarni podaci koji formiraju indikatore izvan ankete preuzeti su iz baza koje su pre svega uporedive za sve zemlje za koje se indeks izračunava, a koje su proizvod međunarodnih organizacija sa iskustvom u njihovom prikupljanju i obrađivanju. Prilagođavanje ovih podataka sedmostepenoj skali vrši se na osnovu min-max normalizacije na skalu od 1 do 7. Pri normalizaciji ovih podataka formiraju se varijable sa vrednošću od 1 do 7, vodeći računa da kod određenih varijabli viša vrednost predstavlja lošiji rezultat, pa se kod njihovog prilagođavanja koristi alternativna formula.

Međunarodna pozicija Srbije prema konkurentnosti turističkog sektora

Kao što smo već naveli Srbija je prema ovogodišnjem izveštaju ostvarila napredak od 12 pozicija u odnosu na prethodni izveštaj⁷ i zauzima 83. mesto na listi konkurentnosti turističkog sektora. Na ovakav rezultat uticala su poboljšanja u skoro svim kategorijama koje prema metodologiji Svetskog ekonomskog foruma određuju nivo konkurentnosti turističkog sektora u jednoj zemlji.

Najveći napredak Srbija je ostvarila u kategoriji Poslovno okruženje (rast od 38 pozicija, sa 112. na 74.), pre svega kao posledica napretka u ostvarenom

u rezultatu dva indikatora koji mere potrebno vreme i potreban novac (kao procenat troškova izgradnje) za dobijanje građevinske dozvole u Srbiji⁸. Smanjenje broja dana potrebnih za izdavanje građevinske dozvole sa 156 na 106 uticalo je na pomeranje ranga u okviru ovog indikatora konkurentnosti za čak 36 pozicija (sa 77. na 41. mesto), dok je smanjenje učešća troškova izdavanja građevinske dozvole sa 3,2% na 1,7% uticalo na pomeranje u okviru ovog indikatora za 35 pozicija (sa 88. na 53. mesto). Značajan napredak, od 21. pozicije, u okviru ove kategorije konkurentnosti ostvaren je i u okviru indikatora „Trošak osnivanja kompanije“⁹. Identičan napredak, od 21. pozicije, ostvaren je i u okviru indikatora „Stepen dominacije tržištem“¹⁰ koji meri odnos učešća malih firmi i velikih poslovnih grupa u poslovnoj aktivnosti u zemlji.

I pored ostvarenog napretka u rangu kategorije Poslovno okruženje, vrednost ove kategorije i dalje je ispod ukupnog proseka svih posmatranih zemalja i ispod proseka zemalja Evrope. Ovo se odnosi i na gore pomenute indikatore konkurentnosti poslovnog okruženja, sa izuzetkom indikatora „Trošak osnivanja kompanije“ čija je vrednost ispod evropskog proseka, ali iznad ukupnog proseka posmatranih zemalja.

Druga kategorija konkurentnosti koja je ostvarila značajan rast jeste kategorija Međunarodna otvorenost. Ostvareni napredak od 35 pozicija ovu kategoriju rangira na 71. mestu, u odnosu na 106. poziciju koju je zauzimala pre dve godine. Ostvareni napredak rezultat je isključivo pomaka u otvorenosti viznog režima za posete turista¹¹. Ovaj indikator je ostvario napredak od čak 51. pozicije, što ukazuje na rast svetske populacije

8 Vrednosti ova dva indikatora preuzimaju se iz Doing Business izveštaja Svetske Banke, a pri njihovoj interpretaciji treba imati u vidu da se ovde radi o proceni troškova i potrebnog vremena izgradnje, koji Svetska banka uzima za poređenje zemalja.

9 Indikator meri troškove osnivanja d.o.o preduzeća (troškove procedura, vremena, minimalnog osnivačkog kapitala, i dr.) kao procenat bruto nacionalnog dohotka po stanovniku. Izvor: Doing Business izveštaj Svetske Banke.

10 Ovaj indikator dobija se na osnovu upitnika SEF-a u okviru koga menadžeri velikih, malih i mikro preduzeća daju odgovore koji ukazuju na uslove poslovanja u zemlji u kojoj obavljaju delatnost.

11 Izvor: Izveštaj o otvorenosti viza 2015, Svetska trgovinska organizacija.

6 Primer: U kojoj meri su propisi o stranim direktnim investicijama (SDI) restriktivni u Vašoj zemlji?

Izuzetno su restriktivni

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

Nisu restriktivni uopšte

7 Izveštaj o konkurentnosti putovanja i turizma objavljuje se jednom u dve godine.

Tabela 5. Pozicija Srbije na tržištu turističkih usluga po kategorijama konkurentnosti

Column1	Vrednost indeksa u 2019	Pozicija u 2019	Vrednost indeksa u 2017	Pozicija u 2017	Promena u odnosu na prethodni izveštaj
Poslovno okruženje	4,4	74	4,0	112	38
Bezbednost i sigurnost	5,5	71	5,4	72	1
Zdravlje i higijena	6,3	26	6,0	42	16
Ljudski resursi i tržište rada	4,7	58	4,4	82	24
Tehnološka pismenost	5,1	56	4,8	57	1
Prioritet putovanja i turizma	3,9	109	3,6	116	7
Međunarodna otvorenost	3,2	71	2,4	106	35
Cenovna konkurentnost	5,5	67	4,8	76	9
Ekološka održivost	4,5	40	4,2	61	21
Infrastruktura vazdušnog saobraćaja	2,6	76	2,4	84	8
Infrastruktura zemljanog i lučnog saobraćaja	3	85	2,8	94	9
Infrastruktura turističkih usluga	3,9	77	3,9	76	-1
Prirodni resursi	2,1	127	2,0	130	3
Kulturni resursi i poslovna putovanja	1,7	67	1,7	71	4

Izvor: Autor na osnovu Travel & Tourism Competitiveness Index 2019 edition i Travel & Tourism Competitiveness Index 2017 edition

koja u Srbiju može ući bez vize, može dobiti elektronsku vizu, ili može dobiti vizu po ulasku u zemlju.

Treći najznačajniji napredak, od 24 mesta, ostvarila je kategorija Ljudski resursi i tržište rada. Svi indikatori ove grupe konkurentnosti koji su ostvarili značajan napredak bazirani su na odgovorima menadžera preduzeća u Srbiji u okviru upitnika koji SEF koristi pri izradi Globalnog indeksa konkurentnosti. Indikator „Lakoća pronalazjenja zaposlenih sa potrebnim veštinama“ ostvario je pomak od čak 51. poziciju (sa 121. mesta na 70.), indikator „Plata i produktivnost“, koji bi trebalo da ukaže na odnos plaćenosti radnika i njihove produktivnosti, ostvario je napredak od 46. pozicija (sa 105. na 59. mesto), indikator „Nivo ulaganja u obuku zaposlenih“ napredak od 33 mesta (sa 125. na 32.), itd. Jedini pad ranga u okviru ove kategorije konkurentnosti zabeležili su indikator učešća dece u primarnom obrazovanju u ukupnom broju dece tog doba, i indikator odnosa ukupnog učešća u sekundarnom obrazovanju u odnosu na populaciju koja prema broju godina spada u grupu na koju se sekundarno obrazovanje odnosi. Pad u rangu ovih indikatora iznosio je 14 i 8 mesta, respektivno.

Kategorija Ekološka održivost ostvarila je napredak od 21. mesta, sa 61. na 40. mesto. U okviru ove kategorije najveći pomak ostvaren je u okviru indikatora „Održivost razvoja turističkog sektora“, (napredak od 17 mesta) koji na osnovu odgovora menadžera kompanija u Srbiji ocenjuje nivo razvijenosti turističkog sektora koji je ekološki održiv. Mada je celokupna kategorija ostvarila napredak, pojedinačni indikatori u ovoj kategoriji ukazuju i na određena pogoršanja. Pa je tako indikator koji meri procenat obrade otpadnih voda zabeležio vrednost od 2.6% u odnosu na 6.4% iz prethodnog izveštaja, što je dovelo do pada ranga ovog indikatora za 18 mesta.¹²

Kao što se može videti iz Tabele 5, sve ostale kategorije konkurentnosti koje ulaze u ukupan indeks konkurentnosti turističkog sektora, osim kategorije Infrastruktura turističkih usluga, zabeležile su pozitivan pomak u rangu i vrednosti indeksa. I kategorija Infrastruktura turističkih usluga, koja je zabeležila pad od jednog mesta, nije zabeležila pad vrednosti indeksa, odnosno ostvarila je istu vrednost indeksa kao

¹² Izvor: Wendling, Z.A., J.W. Emerson, D.C. Esty, M.A. Levy, A. de Sherbinin, et al., 2018 Environmental Performance Index. New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law & Policy.

i prethodne godine. Ovo ukazuje na dobra kretanja u nivou konkurentnosti Srbije prema ovom indeksu. Međutim, od 14 kategorija konkurentnosti Srbija je ispod ukupnog proseka posmatranih zemalja čak prema 8 kategorija, a što je još bitnije u odnosu na prosek zemalja Evrope prema čak 12. Jedine dve kategorije prema kojima je turistički sektor konkurentniji od proseka Evropskih zemalja jesu Cenovna konkurentnost i Zdravlje i higijena.

Pored osvrta na ostvarene pozitivne pomake indeks nam omogućava i fokus na pojedinačne indikatore koji zauzimaju veoma nizak rang kao i na indikatore koji su ostvarili značajniji pad u odnosu na prethodni izveštaj, na koje stoga treba obratiti posebnu pažnju. Pa je tako Srbija prema indikatoru učešća troškova za putovanje i turizam u ukupnom budžetu države¹³ na 137. poziciji od 140. posmatranih zemalja. Prema indikatoru kvaliteta strategije Nacionalne turističke organizacije za promociju brenda zemlje Srbija zauzima 133. mesto od 140 posmatranih zemalja. Prema indikatoru troškova goriva 118. poziciju od 140. posmatranih zemalja.

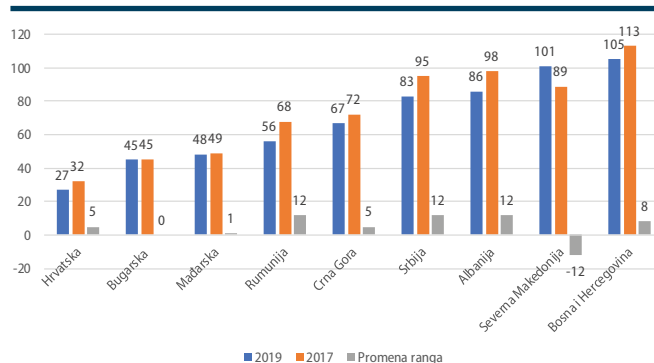
Što se tiče značajnih negativnih kretanja indikatora, može se reći da ih nije bilo previše. Pored navedenih indikatora koji mere procenat obrade otpadnih voda (-18) i učešća dece u primarnom obrazovanju u ukupnom broju dece tog doba (-14), relativno značajniji pad zabeležio je i indikator broja pretplatnika na mobilni internet na 100 stanovnika (-17), iako nije došlo do pada broja pretplatnika već sporijeg rasta u odnosu na druge zemlje, što je rezultiralo padom ranga. Značajniji pad ranga zabeležen je i kod indikatora cena hotelskog smeštaja (-10), broja aerodroma na milion stanovnika (-12) itd.

Pozicija Srbije na tržištu turističkih usluga u regionu

Posmatrano u odnosu na zemlje neposrednog regiona Srbija zauzima 6. mesto od 9. posmatranih zemalja regiona (Hrvatska, Bugarska, Mađarska, Rumunija, Crna Gora, Albanija, Severna Makedonija, Bosna i Hercegovina i Srbija). Sa druge strane, Srbija, uz Albaniju i Rumuniju, zauzima prvo mesto ukoliko se posmatra ostvareni pomak u odnosu na prethodnu godinu (+12 pozicija), dok su ostale zemlje ostvarile različite rezultate (Hrvatska +5, Bugarska 0, Mađarska +1, Crna Gora +5, Severna Makedonija -12, Bosna i Hercegovina +8).

¹³ Ovaj indikator uključuje izdatke (transfere ili subvencije) koje vrše vladine agencije za pružanje usluga posetiocima u sektoru putovanja i turizma kao što su kulturne usluge (npr. umetnički muzeji), rekreativne usluge (npr. nacionalni parkovi), usluge u okviru procesa imigracija ili carina), itd.. Izvor: World Travel & Tourism Council, Tourism Satellite Account Research 2019.

Tabela 6. Promena ranga posmatranih zemalja okruženje u odnosu na prethodni izveštaj

Izvor: Izvor: Autor na osnovu Travel & Tourism Competitiveness Index 2019 edition i Travel & Tourism Competitiveness Index 2017 edition

Razloge za ovu poziciju među zemljama regiona možemo naći detaljnijim sagledavanjem indeksa, kroz rangiranje posmatranih zemalja regiona prema kategorijama konkurentnosti koje čine indeks. U okviru kategorije Poslovno okruženje Srbija zauzima treću poziciju dok je Crna Gora zabeležila najbolji rezultat. Poslovno okruženje suštinski meri uslove za poslovanje kompanija iz turističkog sektora u jednoj zemlji, a Srbija prema najnovijem izveštaju ne odstupa značajno od zemalja regiona, niti proseka svih posmatranih zemalja, dok nešto više odstupa od proseka evropskih zemalja. Španija, koja zauzima prvo mesto na ovogodišnjoj listi konkurentnosti prema ukupnoj vrednosti indeksa, je u okviru ove kategorije zabeležila vrednost od 4.5 u poređenju sa 4.4 koliko je zabeležila Srbija. Ovde treba imati u vidu da se kategorija Poslovno okruženje većinski oslanja na indikatore preuzete iz ankete percepcije menadžera, koju sprovodi SEF.

Tabela 7.1. Ukupan rang 2019. godina

Hrvatska	27
Bugarska	45
Mađarska	48
Rumunija	56
Crna Gora	67
Srbija	83
Albanija	86
Severna Makedonija	101
Bosna i Hercegovina	105

Tabela 7.2. Poslovno okruženje

Crna Gora	4,6
Srbija	4,4
Bugarska	4,4
Rumunija	4,4
Mađarska	4,3
Severna Makedonija	4,3
Albanija	4
Hrvatska	3,8
Bosna i Hercegovina	3,4

Prema kategoriji Bezbednost i sigurnost Srbija među zemljama regiona zauzima 6. mesto. Ova kategorija indikatora konkurentnosti uopšteno sagledava bezbednosno stanje u jednoj zemlji, koje je od značaja i za privlačenje turista i investitora u turistički sektor (pouzdanost policije, troškovi kriminala na poslovanje,

stopa ubistava, i dr.). Prema kategoriji Zdravlje i higijena, koja prati broj kreveta u bolnicama, dostupnost pijaće vode i kanalizacije, broj doktora na hiljadu stanovnika, i dr., Srbija zauzima 4. mesto odnosu na posmatrane zemlje regiona, ali i visoko 26. mesto u odnosu na sve posmatrane zemlje. Ovaj rezultat iznad je proseka svih posmatranih zemalja, ali i proseka samo evropskih zemalja.

Tabela 7.3. Bezbednost i sigurnost

Rumunija	6
Hrvatska	5,9
Mađarska	5,8
Albanija	5,8
Crna Gora	5,6
Srbija	5,5
Bosna i Hercegovina	5,4
Bugarska	5,2
Severna Makedonija	5,2

Tabela 7.4. Zdravlje i higijena

Bugarska	6,7
Mađarska	6,6
Hrvatska	6,3
Srbija	6,3
Rumunija	6,1
Severna Makedonija	6
Crna Gora	5,8
Bosna i Hercegovina	5,6
Albanija	5,3

U okviru kategorije Ljudski resursi Srbija zauzima drugo mesto u regionu, a 58. na celokupnoj listi. Ovaj rezultat iznad je ukupnog proseka, ispod proseka Evropskih zemalja. U okviru kategorije Tehnološka pismenost Srbija zauzima šesto mesto u odnosu na posmatranih devet zemalja regiona, a 56. ukoliko posmatramo svih 140. zemalja koje indeks obuhvata, što je rezultat koji je pozicionira iznad proseka svih posmatranih zemalja, a ispod proseka evropskih zemalja.

Tabela 7.5. Ljudski resursi i tržište rada

Albanija	5,1
Crna Gora	4,8
Srbija	4,7
Bugarska	4,6
Mađarska	4,6
Rumunija	4,5
Hrvatska	4,1
Severna Makedonija	4,1
Bosna i Hercegovina	4,1

Tabela 7.6. Tehnološka pismenost

Mađarska	5,3
Hrvatska	5,2
Bugarska	5,2
Rumunija	5,2
Crna Gora	5,2
Srbija	5,1
Severna Makedonija	4,7
Albanija	4,7
Bosna i Hercegovina	4,5

Prema podacima kategorije Prioriteti turističkog sektora Srbija zauzima pretposlednje mesto u odnosu na 9 posmatranih zemalja regiona i čak 109. poziciju od 140 posmatranih zemalja. Ovaj rang u regionu i na globalnom nivou ukazuje na značajan problem u ovoj kategoriji konkurentnosti turističkog sektora. Dva najgora rezultata indikatora konkurentnosti,

posmatrano prema globalnom rangu, Srbija je upravo ostvarila u ovoj kategoriji konkurentnosti. Kao što smo naveli u prethodnom delu teksta reč je o indikatoru učešća troškova za putovanje i turizam u ukupnom budžetu države, odnosno izdavanjima za turistički sektor od strane države (137. pozicija) i indikatoru kvaliteta strategije Nacionalne turističke organizacije za promociju brenda zemlje Srbija (133. mesto). Na ovu kategoriju indikatora konkurentnosti treba posebno obratiti pažnju, s obzirom da postoji značajna mogućnost ostvarivanja boljih rezultata i doprinosa boljem ukupnom rangu konkurentnosti, i činjenice da su indikatori koji čine ovu grupu uglavnom administrativni i ne zahtevaju značajna ulaganja (o nekima će biti reči u nastavku teksta).

Tabela 7.7. Prioritet putovanja i turizma

Mađarska	5,1
Crna Gora	5
Albanija	5
Hrvatska	4,9
Bugarska	4,7
Rumunija	4,1
Bosna i Hercegovina	4,1
Srbija	3,9
Severna Makedonija	3,7

Prema kategoriji Međunarodna otvorenost Srbija zauzima 5. mesto među 9 posmatranih zemalja regiona. Kao što smo već naveli Srbija je u okviru ove kategorije zabeležila drugi najbolji pomak u odnosu na prethodnu godinu, sa čime bi trebalo nastaviti i u narednom periodu. Ostvareni pomak može se posmatrati i kao rezultat promena koje se dešavaju u procesu pristupanje Srbije EU, na šta ukazuje i podatak iz tabele da su u regionu prema ovoj kategoriji bolje rezultate upravo ostvarile samo članice EU (Hrvatska, Mađarska, Bugarska i Rumunija). Većina zemalja regiona koje posmatramo rangirana je u prvih 50% posmatranih zemalja prema kategoriji Cenovne konkurentnosti, koja predstavlja jedan od značajnijih faktora konkurentnosti ovih zemalja u privlačenju turista i inostranih ulaganja u turistički sektor. Srbija zauzima peto mesto u posmatranj grupi, dok je Severna Makedonija zabeležila najbolji rezultat čime se u odnosu na sve posmatrane zemlje rangira na 26. poziciji.

Tabela 7.8. Međunarodna otvorenost

Hrvatska	4,2
Mađarska	4,2
Bugarska	3,9
Rumunija	3,9
Srbija	3,2
Crna Gora	2,4
Albanija	2,4
Bosna i Hercegovina	2,4
Severna Makedonija	2,3

Tabela 7.9. Cenovna konkurentnost

Severna Makedonija	5,8
Bugarska	5,7
Rumunija	5,6
Crna Gora	5,6
Srbija	5,5
Bosna i Hercegovina	5,5
Mađarska	5,3
Albanija	5,3
Hrvatska	5

Ekološka održivost trebalo bi da ukaže na trošenje prirodnog okruženja u zemlji i mogućnost donošenja i sprovođenja ekoloških regulativa. Ostvarivanje loših rezultata u okviru ove kategorije ukazuje na preterano crpljenje prirodnih resursa, čime se smanjuje konkurentnost turističkog sektora. Srbija zauzima peto mesto među devet posmatranih zemalja regiona, ali skoro sve posmatrane zemlje regiona ostvaruju dobre rezultate u okviru ove kategorije, pa time i dobre rezultate na globalnoj listi. Srbija se tako nalazi u prvjoj trećini posmatranih zemalja i zauzima 40. mesto na listi.

Tabela 7.10. Ekološka održivost

Hrvatska	5,1
Bugarska	4,8
Mađarska	4,8
Crna Gora	4,7
Srbija	4,5
Rumunija	4,4
Albanija	4,3
Bosna i Hercegovina	4,3
Severna Makedonija	3,6

Tabela 7.11. Infrastruktura turističkih usluga

Hrvatska	6,5
Bugarska	6
Crna Gora	5,5
Mađarska	4,8
Rumunija	4,6
Albanija	4
Srbija	3,9
Bosna i Hercegovina	3,9
Severna Makedonija	3,9

Prema grupi indikatora koji posmatraju stanje celokupne infrastrukture potrebne za razvoj turističkog sektora, Infrastruktura vazdušnog saobraćaja, Infrastruktura zemljanog i lučnog saobraćaja i Infrastruktura turističkih usluga, Srbija među zemljama regiona zauzima šesto, sedmo i sedmo mesto, respektivno. Ovi rezultati ukazuju na nedovoljnu razvijenost infrastrukture u Srbiji, uzevši u obzir da se poređenje vrši sa zemljama neposrednog okruženja. Mada, treba imati u vidu da se može očekivati napredak u narednom izveštaju usled otvaranja još jednog aerodroma, Morava Kraljevo, nove deonice autoputa, i značajnog ulaganja u

hotelski smeštaj u Srbiji u periodu nakon onog u kojem su prikupljeni podaci za ove kategorije konkurentnosti.

Tabela 7.12. Infrastruktura vazdušnog saobraćaja

Hrvatska	3,6
Mađarska	3,4
Crna Gora	3,2
Bugarska	2,7
Rumunija	2,7
Srbija	2,6
Severna Makedonija	2,4
Albanija	2,1
Bosna i Hercegovina	2

Tabela 7.13. Infrastruktura zemljanog i lučnog saobraćaja

Mađarska	4,2
Hrvatska	3,9
Crna Gora	3,3
Bugarska	3,2
Rumunija	3,1
Albanija	3,1
Srbija	3
Severna Makedonija	2,6
Bosna i Hercegovina	2,4

Prirodni i kulturni resursi posmatraju postojeće resurse, ali za određene indikatore nije dovoljno samo postojanje ovih resursa već i njihovo registrovanje na odgovarajućim međunarodnim listama. Srbija prema kategoriji prirodnih resursa zauzima pretposlednje mesto u poređenju sa zemljama regiona, a čak 127. mesto od svih 140. posmatranih zemalja. U okviru kategorije kulturni resursi i poslovna putovanja Srbija zauzima 5. mesto u regionu, a 67. na celokupnoj listi. Oba indikatora veoma loše rezultate beleže prema indikatorima koji se u nekom smisli bave digitalizacijom u sektoru putovanja i turizma. Upravo zbog ovako lošeg rezultata ove dve kategorije, a posebno prve, u nastavku su navedeni neki od indikatora ovih grupa i ukazano na mogućnost popravljavanja njihovih rezultata jačim angažovanjem nadležnih institucija u Srbiji.

Tabela 7.14. Prirodni resursi

Hrvatska	4,4
Bugarska	3,7
Rumunija	3,2
Albanija	2,9
Mađarska	2,7
Crna Gora	2,7
Severna Makedonija	2,2
Srbija	2,1
Bosna i Hercegovina	1,9

Tabela 7.15. Kulturni resursi i poslovna putovanja

Hrvatska	2,8
Rumunija	2,3
Mađarska	2,3
Bugarska	2,1
Srbija	1,7
Bosna i Hercegovina	1,5
Severna Makedonija	1,4
Albanija	1,2
Crna Gora	1,1

Ukoliko posmatramo sve navedene zemlje kao jedan region možemo videti da region konkurentnost crpi iz cenovne konkurentnosti, prema kojoj većina zemalja regiona

ostvaruje dobar rezultat, kao i održivosti prirodnih resursa, dok je osetan nedostatak povezanosti avio saobraćajem i nedovoljan broj prirodnih i kulturnih resursa.

Mogućnosti popravljavanja rezultata

Metodologija izrade indeksa je pokazala da neki indikatori zavise od percepcije menadžera koji popunjavaju upitnik, neki tvrde podaci jednostavno nisu lako promenljivi i na njih država ne može uticati u kratkom roku, ali postoji i jedan broj indikatora koji bi za Srbiju mogli da budu na višem nivou, ali iz različitih razloga za sada nisu. Kako izveštaj izlazi svake dve godine, sledeći izveštaj biće objavljen 2021. godine, što daje dovoljno vremena da se neki indikatori promene i obezbedi bolji rang Srbije na u okviru sledećeg izveštaja. Primere nekih od njih prikazaćemo u nastavku.

Kao što smo već naveli prema podacima kategorije Prioriteti putovanja i turizma Srbija čak 109. poziciju od 140 posmatranih zemalja. Jedan od šest indikatora ove kategorije konkurentnosti jeste indikator „Sveobuhvatnost godišnjih podataka o putovanjima i turizmu” koji se kreće u rangu od 0 do 120 (najbolje) a prema kojem Srbija zauzima 65. mesto. Indikator prati koliko godišnjih podataka administracije svih posmatranih država dostavljaju Svetskoj turističkoj organizaciji za potrebe izrade izveštaja o statistici turizma. Maksimalni rezultat zemlja može ostvariti ukoliko je za sve 4 poslednje godine koje se posmatraju, STO prosledila svih 30 godišnjih podataka.¹⁴ Činjenica da je Srbija dostavila samo 66 podataka u poslednje 4 godine ukazuje na to da u proseku na godišnjem nivou Srbija šalje nešto više od polovine traženih podataka. Ostvarivanje boljih rezultata u okviru ovog indikatora zavisi isključivo od ažurnosti nacionalne administracije zadužene za pružanje ovih podataka.

Isti slučaj je i sa indikatorom koji meri broj bolničkih kreveta na 10.000 stanovnika. Izvor za ovaj indikator je baza indikatora svetskog razvoja Svetske banke. Poslednji podaci za Srbiju koje ova baza poseduje jesu za 2012. godinu kada je taj broj iznosio 5,7, dok prema izveštaju Instituta za javno zdravlje Dr. Milan Jovanović Batut taj broj iznosi 5,9 u 2017. godini¹⁵. Samo dostavljanje novih podataka Svetskoj banci bi Srbiju prema ovom indikatoru pomerilo sa 20. na 17. mesto, odnosno tri mesta naviše.

Srbija se sa tri usmene i nematerijalne kulturne baštine (slava, kolo i gusle) nalazi na 52. mestu na listi 140. posmatranih zemalja prema ovom indikatoru. Ovo je poboljšanje sa 71. mesta na prethodnoj listi, do koga je došlo uključivanjem gusli i kola na listu. Hrvatska je

uvrštena na 5. mesto sa čak 17 UNESCO-ovih popisa, a mnogi slični kulturni oblici mogu se naći i u Srbiji. Srbija ima tako nizak rang samo zbog nedostatka želje i volje nadležnih institucija da prijavi dodatnu usmenu i nematerijalnu kulturnu baštinu.

Prema indikatoru „Broj prirodnih lokaliteta svetske baštine” Srbija zauzima 91. mesto, što je pogoršanje u odnosu na prethodnu godinu od 5 pozicija, bez prirodnih lokaliteta svetske baštine. Međutim, na privremenoj listi UNESCO-a Srbija ima 5 prirodnih lokaliteta (nacionalni park Đerdap, Deliblatska peščara, Đavolja Varoš, Nacionalni park Tara sa kanjonom reke Drine i nacionalni park Saraj). Da bi jedan od ovih 5 prirodnih lokaliteta bio popisan, Srbija ih mora imenovati u Centru za svetsku baštinu koja će putem svojih Savetodavnih odbora i Odbora za svetsku baštinu odlučiti o nominaciji. Jedan popisan lokalitet bi u tom slučaju promenio rang ovog pokazatelja sa 91. na 50 mesto, 2. na 30., 3. na 19., itd.

Prema indikatoru „Broj kulturnih lokaliteta svetske baštine” Srbija zauzima 49. mesto. Prema ovom pokazatelju, Srbija ima 5 lokaliteta¹⁶. Pored 5 lokaliteta na listi Srbija ima 7 kulturnih lokaliteta na privremenoj listi¹⁷ (Caričin Grad - Iustiniana Prima, Manastir Manasija, Negotinske Pivnice, Smederevska tvrđava, Granice Rimskog carstva, Drevne i prvobitne bukove šume Karpata i drugih regiona Evrope i Kulturni pejzaž Bača i okoline). Uvrštavanje jednog dodatnog kulturnog lokaliteta Srbija bi prema ovom pokazatelju skočila na 38. mesto, uvrštavanje dva na 36. mesto, tri na 29. mesto, itd.

Kao što je već navedeno, u narednim izveštajima može se očekivati poboljšanje u kategorijama koje posmatraju konkurentnost turističke infrastrukture usled otvaranja novih deonica koridora koji prolaze kroz Srbiju, planirane izgradnje novih deonica autoputa, otvaranja novog aerodroma kod Kraljeva, i drugo. Treba napomenuti da i u slučaju ovih pomaka može doći do pada konkurentnosti Srbije, ukoliko druge zemlje brže napreduju u razvoju infrastrukture od Srbije.

Ovo su samo neki pokazatelji mogućnosti uticaja na pojedinačne indikatore konkurentnosti koji mogu u kratkom roku dati rezultate, a dominantno su administrativne prirode. Napredak na listi konkurentnosti putovanja i turizma može se ostvariti analizom preostalih indikatora, analizom stanja u indikatorima u zemljama koje su bolje rangirane na listi od Srbije i definisanjem potrebnih aktivnosti kako bi se ostvario napredak u pojedinačnim grupama u kratkom, srednjem i dugom roku.

¹⁴ Listu indikatora možete pronaći na <http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/docpdf/cpindicatorsen.pdf>

¹⁵ <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/pub2017v026.pdf>

¹⁶ <http://whc.unesco.org/en/statesparties/rs>

¹⁷ <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/state=rs>

Literatura

1. World Economic Forum 2019, Travel & Tourism Competitiveness Index 2019 edition.
2. World Economic Forum 2017 , Travel & Tourism Competitiveness Index 2017 edition.
3. <http://www.batut.org.rs>
4. <http://cf.cdn.unwto.org>
5. <https://www.nbs.rs>
6. <http://rzs.rs>
7. <http://whc.unesco.or>
8. <https://www.wttc.org>